

Cum să combăți un rasist

Istorie, știință, rasă și realitate

Traducere din engleză de
Anca Bărbulescu

Adam
Rutherford

CO-LECȚIA
DE ȘTIINȚĂ

PUBLICA

CUPRINS

Notă despre limbaj	9
Prefață la ediția paperback	13
Introducere	23
PARTEA ÎNTÂI: Pielea în joc	49
PARTEA A DOUA: Strămoșii tăi sunt și strămoșii mei ..	87
PARTEA A TREIA: Puterea neagră	125
PARTEA A PATRA: Substanța albă	153
Încheiere și recapitulare	189
Mulțumiri	199
Referințe	203

Notă despre limbaj

Cartea de față este în mod intenționat concisă: am selectat doar argumente și cazuri ilustrative. Terminologia pe care o voi adopta nu este lipsită de povara istorică. Voi folosi cuvinte precum „negru” și „est-asiatic”, recunoscând în același timp că sunt denumiri științifice nesatisfăcătoare pentru imensa diversitate din rândul acestor miliarde de oameni. Este ironic că la nivel colocvial știm în linii mari ce înseamnă termenii aceștia, în timp ce din perspectiva taxonomiei științifice ei sunt aproape incoerenți. Semantica din cartea aceasta și discursul public în general sunt importante. Decizia de a scrie cu majusculă cuvintele negru, alb și orice altă culoare atunci când reprezintă un grup de persoane sau o rasă așa cum este ea descrisă cultural nu este doar o opțiune tipografică; reflectă atitudinile în schimbare legate de faptul că scrierea cu majusculă (sau minusculă) poate consolida sau submina o atitudine de respect egalitar pentru toate rasele. Deși mare parte din volumul meu pune la îndoială validitatea termenului „rasă”, îl voi folosi, în primul rând pentru că lumea îl recunoaște și îl folosește, indiferent de validitatea sa științifică. „Populație”, „origini” și „linie genealogică” sunt termeni tot

mai utili pe măsură ce discuțiile despre evoluția și diversitatea omului devin tot mai tehnice. Cartea de față se apleacă cu precădere asupra rasismului derivat din culturile occidentale și europene, în parte pentru că sunt culturile mele, dar și pentru că aceste concepte despre rasă, la care în general aderăm global, s-au născut în Europa și s-au înrădăcinat în cultură odată cu expansiunea europeană, cu apariția științei așa cum o cunoaștem în prezent și cu valorile Iluminismului.

Prefață la ediția paperback

Scriu aceste cuvinte în toamna lui 2020. Nici nu s-a terminat anul și lumea a fost zguduită de două ori de evenimente globale care au la bază conceptul de rasă: o pandemie care a amenințat toate ființele umane în viață, dar a ucis discriminator, și protestele împotriva violențelor polițienești izbucnite după ce un polițist alb și-a apăsât genunchiul pe gâtul lui George Floyd timp de 8 minute și 46 de secunde, omorându-l fără alte arme decât tăcerea și greutatea. Frustrarea, neliniștea și furia sunt reacții adecvate la aceste două situații.

Și totuși, oricât de șocante ar fi ele, rasismul manifestat în aceste evenimente nu este nou; problemele de rasă, rasism, ascendență și genetică devin tot mai vizibile în conștiința publică în ultimii ani – o tendință tulburătoare, care m-a îndemnat să scriu cartea de față. Intenționez să demonstrez că, deși în istorie știința a fost deturnată pentru instituționalizarea rasismului, în prezent nu le este câtuși de puțin aliată rasiștilor. Știința poate și trebuie să fie aplicată ca instrument anti-rasism.

În ianuarie 2020, roțile care învârt lumea au început să se oprească. Mulți oameni de știință (și unii politicieni) știau deja

că o nouă pandemie era iminentă și inevitabilă, deși puțini ar fi putut prezice impactul pe care avea să-l aibă COVID-19 asupra vieților noastre, ale tuturor. Când scriu aceste rânduri, mai avem mult până să aflăm deznodământul: își fac apariția încet-încet primele vaccinuri, dar nu știm dacă vom avea parte de mai multe valuri, sau dacă boala aceasta va deveni un spectru permanent în viețile noastre, ceva ce va trebui să administrăm, să ținem sub control și să îndurăm. Au loc dezbateri înflăcărâte despre metodele științifice și politicile care ar fi putut și ar fi trebuit să se aplice și cele care s-au aplicat, iar două dintre cele mai grav afectate țări (SUA și Marea Britanie) au cumulat circa un sfert din decesele mondiale cauzate de boală. La data la care scriu, au fost infectate peste 50 de milioane de persoane din 188 de țări, dintre care au murit peste 1,3 milioane.

Apoi, la sfârșitul lui mai, în timp ce statele lumii improvizau soluții cu grade de eficacitate mai mici sau mai mari, un polițist din Minneapolis a arătat încă o dată cât de letală poate fi combinația dintre rasism și putere, când a luat viața unui bărbat negru de 46 de ani. Uciderea lui George Floyd a aprins fitilurile unor butoaie cu pulbere în lumea întreagă: au răbufnit demonstrații de frustrare care, în mediul inflamabil rasial al Americii, au erupt sub formă de violențe și încăierări pe fugă cu forțe de poliție echipate ca soldații dintr-un joc video. În august, revolta s-a aprins din nou când Jacob Blake, un bărbat negru neînarmat, a fost împușcat de polițiști de șapte ori, din spate, în urma unui conflict în familie la locuința lui din Wisconsin. Numele lui Blake s-a alăturat celor ale lui Floyd, Rayshard Brooks și Breonna Taylor pe lista uciderilor mediatizate ale unor victime negre de către poliția americană.

În Marea Britanie, în iunie, o statuie a renumitului comerciant de sclavi Edward Colston a fost doborâtă, iar localnicii au

aruncat-o în golful Bristol, epuizați de blocajele continue ale încercărilor legitime de a-i înlătura efigia din spațiul public. În vară, numele a trei oameni de știință extrem de influenți, importanți și profund rasiști au fost înlăturate de pe clădiri și din numele catedrelor de la universitatea mea. Studenții de la University College London nu vor mai învăța de la profesori șefi ai catedrei Galton, sau în clădirea Pearson, sau la centrul Fisher. Au fost decizii în care am fost implicat și eu și s-au înscris în discuția mai amplă despre trecutul rasist al Marii Britanii.

Rasa ne domină din nou discursul public. Voi reveni asupra acestor proteste urgente și vitale – și asupra pseudo-științei rasiste care contribuie la alimentarea tratamentelor violente și criminale aplicate de forțele de poliție negrilor.

Boala COVID-19 și coronavirusul care o provoacă au fost identificate pentru prima dată în orașul Wuhan din China în decembrie 2019 și au fost imediat rasializate pe două căi distincte. Prima a fost aceea că proveniența virusului a devenit sursă de ostilități generalizate și, în unele cazuri, extreme. Știința nu s-a pronunțat nici pe departe asupra originii exacte a acestui nou coronavirus, dar se bănuiește că liliecii sunt purtători; în prezent, cea mai solidă presupunere este că a trecut bariera dintre specii de la lilieci la oameni prin Piața Anglo de Fructe de Mare Huanan din Wuhan, o piață „cu produse crude”, sau „de animale vii” unde se comercializează carne și fructe de mare. Se poate să se fi transferat prin mamiferele solzoase numite pangolini, deși niciunul nu apare pe listele de mărfuri din piață (omiși, poate, deoarece comerțul cu pangolini este ilegal și totuși persistent). Pe măsură ce boala se răspândește și îngrijorarea crește, Occidentul a început să ceară interzicerea piețelor „cu produse crude” – neînțelegând că, în

general, termenul respectiv deosebește locurile de comercializare a peștelui și a cărnii de cele cu produse electrice, îmbrăcăminte și așa mai departe, precum și de supermarketurile care vând alimente uscate sau congelate. E adevărat că în Huanan se vindeau și animale sălbatice (care se vor dovedi, poate, a fi sursa transmiterii la om), dar înțelegerea greșită care s-a răspândit în Occident cu privire la ce presupune o astfel de piață a devenit un element esențial al cauzei antagonismului rasial.

Jurnaliștii au sugerat că președintele american Donald Trump (și alte personalități publice) au exacerbat xenofobia și au pus americanii de origine asiatică în pericol de atacuri, pentru că au numit noul coronavirus „virusul chinezesc”, „virusul din China” și (epitet de un rasism fără echivoc și stupid) „Kung Flu”. Trump și-a apărat astfel alegerea cuvintelor: „Nu e deloc rasist [...] Vine din China, asta e”. Alte persoane i-au sprijinit poziția amintind că una din cele mai letale pandemii ale erei moderne este numită „gripa spaniolă”. Ca alibi, e absurd. Numele a ajuns în uz nu pentru că acolo ar fi apărut tulpina respectivă de gripă, ci pentru că în timpul Primului Război Mondial presa spaniolă a rămas liberă și a raportat deschis apariția gripei, în timp ce în alte țări subiectul era cenzurat. Proveniența virusului de atunci rămâne necunoscută, dar doi dintre candidații plauzibili sunt Franța și o bază militară din Kansas.

Originea geografică a coronavirusului actual a dat apă la moară imediat atacurilor rasiste legate de COVID-19, ajunse atât de numeroase încât au propria pagină pe Wikipedia. În februarie, pe Oxford Street din Londra, Jonathan Mok, student singaporez de la universitatea mea, a fost bătut violent de patru agresori care strigau „Nu vrem coronavirusul tău la mine

în țară”. În SUA, Russel Jeung, profesor de studii asiatic-americe la Universitatea de Stat San Francisco, a acumulat date care au arătat că, în primăvara lui 2020, mii de atacuri rasiale au fost îndreptate fără deosebire împotriva americanilor de origine coreeană sau chineză. FBI-ul a descoperit dovezi că extremiștii de dreapta îndemnau la atacuri împotriva americanilor de origine evreiască și asiatică – și la răspândirea intenționată a virusului în sinagogi și moschei.

A doua cale de rasializare a noului coronavirus a ținut mai puțin de ură și mai mult de dezechilibrul între categoriile de persoane infectate. Pe măsură ce boala se răspândea, imaginea de ansamblu sugera că persoanele hispanice sau latino, negre, asiatice și din alte etnii minoritare aveau un risc mult mai mare de contractare a virusului decât cele cu ascendență dominant albă și europeană. De la începutul pandemiei, încă din aprilie 2020, s-au remarcat inegalități izbitoare: în Marea Britanie, cetățenii negri compun circa 3% din populație, dar decesele de COVID în rândul lor au fost de două ori mai numeroase decât ale albilor. În Chicago, unde o treime din populație este neagră, aproape trei sferturi dintre morți au fost negri. La New York, hispanicii sau latinoamericani internati în spitale au fost de două ori mai numeroși decât albi. Astfel de statistici s-au raportat, în grade diferite, peste tot în lume.

Odată cu evidențierea acestor discrepanțe, unii le-au luat drept dovadă clară că rasa este, într-adevăr, o categorie stabilită biologic, contrar probelor clare aduse de genetica umană contemporană. Cartea de față vorbește despre rasă și despre relația ei tulburată și de durată cu biologia elementară, evoluția și genetica. Este o carte despre încercare a istoriei științei rasei de a-și găsi o temelie biologică pe baza căreia să legiti-

meze categorii rasiale inventate de oameni – și despre cum cooptăm, distorsionăm și prezentăm greșit genetica în acest scop. Odată înțeleasă corect, genetica modernă desființează orice bază biologică reală pentru categoriile rasiale.

Realitatea disproporționalității infecțiilor și deceselor la grupurile minoritare este importantă și de interes, dar ar fi absurd să folosim date legate de COVID-19 pentru a fabrica afirmații învechite și nesfârșit de incorecte despre rasă. Nici măcar cei care se agață cu tenacitate de rasă în sensul de categorie biologică nu îi pun la grămadă în același grup pe negri, asiatici, hispanici sau latinoamericani. A sugera că evidenta vulnerabilitate sporită la noul coronavirus dovedește existența raselor biologice ar servi unui singur scop: acela de a-i separa pe albi de tot restul lumii.

Una din explicațiile propuse pentru problema etniei și a vulnerabilității la COVID-19 implică vitamina D, care are proprietăți antivirale cunoscute. Știm că producția de vitamina D este stimulată de lumina ultravioletă venită de la soare – și că melanina îi inhibă producția, astfel încât persoanele cu pielea mai închisă la culoare au uneori deficiență de vitamina D. Teoria merită luată în considerare, dar, nici dacă se dovedește validă, nu stabilește vreo legătură între COVID-19 și rasă. Furnizează doar o bază biologică pentru un risc foarte puțin sporit la toată lumea: deficiența de vitamina D se întâlnește mai mult la bărbați decât la femei, mai mult la persoanele obeze sau cu diabet de tip 2 decât la celelalte și la diverse alte categorii de persoane care sunt mai amenințate de COVID-19. În orice caz, dacă teoria de mai sus se confirmă, nu va explica decât o fracțiune minusculă din disparitățile pe care le observăm.

Știm, în schimb, că anumite fenomene sociale și culturale bine împământenite au efecte negative foarte marcante

asupra sănătății comunităților minoritare. Mult mai mulți dintre membrii lor sunt lucrători esențiali și deci nu le-a fost impusă izolarea la domiciliu. Mai mult, izolarea socială nu a fost posibilă pentru ei în aceeași măsură ca pentru cei cu un statut socio-economic superior. Grupurile minoritare tind să trăiască în zone urbane dens populate (adesea în locuințe segregate efectiv), unde le este mult mai greu să se distanțeze. Statistic, mai mulți din membrii lor împart locuința cu câteva generații, ceea ce, din nou, îngreunează distanțarea socială și sporește riscul la care sunt expuși vârstnicii. Pe lângă sărăcie și alte fenomene sociale, factorii aceștia au o binecunoscută corelație negativă cu sănătatea și speranța de viață. Nimic din cele de mai sus nu se aplică exclusiv la COVID-19. Un studiu preliminar din Marea Britanie a arătat că riscul sporit de deces în rândul negrilor dispărea dacă se luau în considerare privațiunile sociale și alte probleme de sănătate derivate.

Suntem încă la începutul efortului de a înțelege o pandemie gravă cum e aceasta. Deocamdată, nu putem spune cu certitudine decât că efectul disproporționat al noului coronavirus asupra pacienților non-albi are la bază numeroase cauze. Rămâne posibil ca genetica (posibil sub forma metabolizării vitaminei D) să joace un rol mărunț, alături de nenumărați alți factori sociali mult mai importanți. Dar mai putem afirma ceva cu certitudine: că boala aceasta nu demonstrează vreo bază biologică a categoriilor rasiale tradiționale. Baza aceasta nu o demonstrează nicio boală, după cum se va discuta în cartea de față. Încă nu cunoaștem imaginea de ansamblu și vor mai trece mulți ani până să înțelegem pandemia aceasta devastatoare. Explicațiile simpliste cu tentă rasială nu ne ajută cu nimic. Așa cum scria Charles Darwin în urmă cu 150 de ani,